

Antonina
Sebesta

KŁOPOT Z WARTOŚCIAMI

Szkice z etyki
życia społecznego

Księgarnia Akademicka

Kłopot z wartościami

ANTONINA SEBESTA

Kłopot z wartościami

Szkice z etyki życia społecznego

Kraków 2015

© Copyright by Antonina Sebesta, Kraków 2015

Recenzent:
dr hab. Piotr Bartula

Opracowanie redakcyjne:
Szymon Chalczyński

Projekt okładki:
Emilia Dajnowicz

ISBN 978-83-7638-675-1 (wersja papierowa)
ISBN 978-83-7638-676-8 (e-book)
<https://doi.org/10.12797/9788376386768>

KSIEGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

9	Od autorki
11	Karl Jaspers o chorobie demokracji
23	Wolność jednostki a jej członkostwo w organizacjach politycznych i społecznych
33	Rola kłamstwa w kampanii wyborczej
43	Idea parytetu a idea równości i sprawiedliwości (próba etycznego uzasadnienia systemu kwotowego)
55	Dobro jako przedmiot konfliktu
67	Etyczne aspekty polityki ekologicznej
77	Wizja uniwersytetu przedstawicieli szkoły lwowsko-warszawskiej a realia współczesne
87	O kłamstwie edukacyjnym
101	O roli sprawiedliwości w procesie edukacji
113	Obywatele honorowi czy godni?
125	Bibliografia
130	Nota bibliograficzna
131	Indeks osobowy
135	<i>The trouble with values. Essays in the ethics of social life</i>

(...) tamte piękne chwile, tamte nasze pierwsze wielkie wakacje, tamten festiwal wolności, tamto nasze zachłyśnięcie się wiatrem od morza, po którym przyszło, nie tak znów prędko, nieuniknione bagno polityki, udręka pospolitych rzeczy, poezja afer, epika kłamstw, festiwal nikczemności, słowem normalne życie z kredytem i debetem¹.

¹ P. Huelle, *Mercedes-Benz. Z listów do Hrabala*, Kraków 2002, s. 123.

Od autorki

Książka *Kłopot z wartościami* stanowi stosunkowo reprezentatywny wybór artykułów i referatów autorki powstałych w ostatnich latach i dotyczących przede wszystkim etycznych aspektów życia publicznego. Część z nich była publikowana w zbiorowych monografiach. Na potrzeby tej publikacji zostały jednak przeredagowane, uzupełnione, uaktualnione. Inspirację artykułów stanowi literatura przedmiotu, od wypowiedzi klasyków (Arystoteles, Locke) po diagnozy uczonych tej miary, co Jaspers, Fromm, Arendt, Kołakowski. Uwzględnione są zarówno opinie pisarzy, badaczy, zwłaszcza historyków idei, wypowiedzi publicystów, polityków, samorządowców, jak i (a może przede wszystkim) długoletnia, wnikliwa obserwacja z perspektywy, jaką daje mieszkanie na prowincji i działalność społeczna. Autorka jest wolontariuszem ogólnopolskich organizacji pożytku publicznego, członkiem redakcji lokalnego miesięcznika społeczno-kulturalnego „Sedno”, współpracownikiem ogólnopolskiego miesięcznika ekologicznego „Dzike Życie”, inicjatorem UTW w Myślenicach. Czynnie uczestniczyła w kampaniach wyborczych na terenie swojego powiatu w latach: 1998, 2010, 2014. Opinia jej koresponduje z wnioskami z wielu wystąpień przedstawionych na konferencji „Problemy społeczne Małopolski i ich instytucjonalne wymiary. Refleksje teoretyczne i praktyczne rozwiązania”, która odbyła się w Krakowie 8 grudnia 2011 roku, a którą w budynkach Akademii Górniczo-Hutniczej zorganizowało Polskie Towarzystwo Socjologiczne Okręg Kraków, Instytut Filozofii i Socjologii PAN oraz uczelnie: AGH, Uniwersytet Ekonomiczny i Uniwersytet Jagielloński.

Karl Jaspers o chorobie demokracji

Karl Jaspers zdecydowanie należy do tych przedstawicieli filozofii XX wieku, którzy nie odzegnują się od praktycznych zadań filozofii, nie zamykają ani siebie, ani nauki jedynie w uniwersyteckich murach; nie poprzestają na interpretacji istnienia, ale dążą do zmiany jego jakości między innymi przez osiągnięcie wolności politycznej. Autor *Filozofii egzystencji* twierdzi, że jednostka potrzebuje wolności politycznej dla osiągnięcia pełni człowieczeństwa. Wolność bowiem umożliwia człowiekowi zarówno aktywne działanie, jak też ochronę przed przemocą. Ona to buduje etos wspólnoty; wolność, odpowiadając wrodzonemu szlachectwu człowieka, stanowi fundament nadziei, bez której nie może on żyć¹. Jednocześnie uczony boleje nad faktem, że wolność polityczna była w historii ludzkości urzeczywistniana tylko na krótko, i to na niewielkich obszarach. Wprawdzie w XIX i XX wieku ludzkość dokonała ogromnego postępu w nauce i technice, ale niestety nie towarzyszył temu postęp w realizacji wolności². Świadomość tego stanu rzeczy nie powinna jednak zniechęcać do dążenia do niej, gdyż: „Alternatywą wolności politycznej jest w istocie przemoc autorytetu, panowanie niewielkiej mniejszości nad potężną większością w imię autorytetu, który powinni uznać wszyscy”³.

¹ K. Jaspers, *Filozofia egzystencji. Wybór pism*, tłum. D. Lachowska, A. Wołkowicz, Warszawa 1990, s. 446.

² R. Rudziński, *Jaspers*, Warszawa 1978, s. 159.

³ K. Jaspers, *Filozofia egzystencji...*, s. 445.

Pierwszym krokiem, który należy wykonać w celu urzeczywistnienia wolności, jest życie terażniejszością, skupienie się na niej. Jaspers stwierdza:

nie ma dla nas innej rzeczywistości jak terażniejsza, (...) ucieczka w przeszłość bądź w przyszłość powoduje przeoczenie terażniejszości, to jest możliwego do osiągnięcia szczęścia istnienia empirycznego, które byłoby wypełnione bytem w poprzek czasu, wieczną terażniejszością w strumieniu rzeczy zanikających⁴.

Pomóc w tym może zarówno filozofia, jak i polityka – jest bowiem przekonany, że obie angażują się w los człowieka. Dlatego to, czym tak naprawdę jest konkretna filozofia, można stwierdzić, patrząc na jej polityczne funkcje, bowiem filozofia przejawia się w polityce.

Nie powinien więc dziwić fakt, że problematyka polityczna była dla Jaspersa niezwykle istotna, zajmował się nią przeszło 35 lat. Podejmował ją na stronach zarówno małych, jak i obszernych książek, w artykułach i wywiadach. Były to m.in.: *Die geistige Situation der Zeit* z roku 1931, *Die Schuldfrage* z 1946 roku, *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen* z 1958, *Wohin treibt die Bundesrepublik?* z 1966 roku (oraz *Antwort* – odpowiedź na krytykę, z jaką spotkała się ta praca), a także wywiad-artykuł *Das Werden des Menschen in der Politik* z 1965 roku czy odczyty o charakterze autobiograficznym, jak np. *Mein Weg zur Philosophie* z 1951 roku.

Zajmując się w pierwszej z wymienionych książek narastającym kryzysem, dostrzegając zagrożenia, jakie niesie rozwój społeczeństwa masowego, nie przewidział jednak, że tragedia jest aż tak blisko. Był porażony sukcesem Adolfa Hitlera w 1933 roku, odczuwał zarówno zdumienie, jak i przerażenie, potęgowane przez fakt, że przywódca i jego partia doszli do władzy nie na drodze zamachu stanu, lecz w wyniku demokratycznych wyborów. Dlatego troska o to, aby sytuacja, która miała miejsce w Niemczech w latach trzydziestych, nigdy więcej nie powtórzyła się w żadnym demokratycznym kraju, jest tak ważna dla niego i znajduje trwałe miejsce w jego dorobku. Jaspers skrupulatnie bada kondycję demokracji i, jak na lekarza przystało, nie ogranicza się tylko do diagnozy, lecz zaleca konkretną terapię, czasem dość szokującą, którą można nazwać „demokracją

⁴ R. Rudziński, *op. cit.*, s. 184.

demokracji”. Czyni tak pomimo przekonania, że zawsze będzie istniało zagrożenie totalitarnymi rządami, bowiem świata ani państwa nie można urządzić raz na zawsze⁵ – co jednak absolutnie nie oznacza, że mamy siedzieć z założonymi rękami czy zdawać się na los.

Zapoznając się z diagnozą Jaspersa, należy pamiętać, że w naszym kręgu kulturowym już Arystoteles zwracał uwagę na szczególną podatność demokracji na zwyrodnienia, samą zresztą demokrację uważał za zwyrodnienie politei⁶. Dlatego osobnym zagadnieniem wartym analizy jest porównanie jego stanowiska z poglądami, które wyznaje Jaspers. Poniższy artykuł ogniskuje się jednak przede wszystkim na tych poglądach Jaspersa, które wydają się aktualne w kontekście ochrony obecnej polskiej demokracji. Lista zagrożeń demokracji jest tyleż długa, co zaskakująca; filozof wymienia:

- masy (termin ten w późniejszych pracach wypiera określeniem „lud”, które jednak ma inne znaczenie, bowiem lud jest świadomy siebie, posiada tradycję, którą pielęgnuje),
- polityków,
- partie,
- dobrobyt,
- a także mechanizmy broniące demokracji, gdyż były one jego zdaniem współodpowiedzialne za dojście Hitlera i jego partii do władzy⁷.

Masy charakteryzuje przeciętność, pozorna bezwolność, bezmyślność, bezkształtność. Są one daleko bardziej skłonne do poddaństwa niż obywatelstwa, dlatego mogą stać się materiałem totalnego panowania; można odnieść wrażenie, że wręcz chcą być sterowane z zewnątrz; spragnione są spektakli i czytelnych, głośnych haseł. Najczęściej wystarczają im puste gesty oraz pozory działania. Polskiemu czytelnikowi nasuwa się analogia do dramatów Stanisława Ignacego Witkiewicza, w których masy to ludzie-automaty zdolne jedynie do produkowania i konsumowania dóbr. Trudno je wychowywać, a pytanie, czy można demokratyzować, Jaspers pozostawia bez odpowiedzi. Uważa, że cechuje je „istnienie bez

⁵ K. Jaspers, *Filozofia egzystencji...*, s. 438.

⁶ Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa 2006, s. 86.

⁷ K. Jaspers, *Filozofia egzystencji...*, s. 456.

egzystencji” (konsumpcja bez obywatelstwa) i „zabobon bez wiary”⁸. Przypomina się Nietzsche – i jego określenie „ci, których o wiele za wiele” – na którego jednak Jaspers się nie powołuje. Sytość usypia w masach wyższe potrzeby, zwłaszcza gotowość do uczestnictwa w życiu publicznym. Dlatego dobrobyt wymieniany jest jako kolejna przyczyna zagrożenia. Dobrobyt, a nawet tylko zaspokojenie podstawowych potrzeb, osłabia aktywność obywatelską. Zajęci konsumpcją lub zdobywaniem środków na nią nie śledzą polityki, nie trzymają ręki na pulsie zmian, nie angażują się.

Wydaje się, że obecnie postawa ta przenosi się na udział w głosowaniu, a w każdym razie podczas wyborów można ją obserwować i analizować. W Polsce zarówno w wyborach samorządowych w 2010 roku, jak i parlamentarnych rok później, frekwencja wynosiła mniej niż połowę uprawnionych; wielu wyborców nie udało się do lokali wyborczych, gdyż nie widzieli oni takiej potrzeby. Po co, skoro ludzie z głodu nie przewracają się na ulicy, a półki są pełne? Nieobecni na wyborach są konsumentami nie tylko dóbr i usług, ale ustroju, za który jednak nie czują się odpowiedzialni, rezygnując z podstawowego prawa obywatelskiego, w pewnym sensie alienując się z politycznej rzeczywistości. Jest im obojętne, kto właściwie sprawuje rządy, skoro oni i im podobni mają co jeść.

Masy hamują tworzenie się społeczeństwa obywatelskiego. Zagrożają jednostce, narzucają jej swój punkt widzenia, swoje wartości i opinie. Najłatwiej zauważyć to w dziedzinie kultury, gdzie forsują swoją ofertę, będącą tylko namiastką, atrapą kultury, służącą bezrefleksyjnemu wypełnieniu czasu i prostej rozrywce. Ten stan rzeczy odzwierciedla zresztą najlepiej termin „kultura masowa”. Masy przejawiają chęć wciągnięcia jednostki „w siebie”, odcięcia od korzeni oraz tradycji. Dlatego w relacjach z nimi jednostka powinna zachować specjalną czujność, aby pozostać sobą. „Bycie sobą” to zachowanie autonomii, pielęgnowanie wolności egzystencjalnej, a także (co ma bardzo duże znaczenie) etyczności działania.

Obok mas zagrożenie dla demokracji stanowią tzw. politycy, których Jaspers stanowczo przeciwstawia mężom stanu. Po szoku przeżytym w roku 1933 filozofowi pozostała głęboka i nieskrywana nieufność w stosunku do pewnej grupy polityków, nazywanych przez niego „niszczycielami

⁸ Idem, *Die geistige Situation der Zeit*, Berlin 1947, s. 33.

wolności”. Styl jego wypowiedzi dotyczących polityków, choć osadzony w tradycji niemieckiej filozofii (znów przypomina Nietzschego), jest bardzo daleki od naukowego dyskursu. Ocena wygłoszona z akademickiej katedry wypada druzgocąco, Jaspers z oburzeniem pisze o politykach traktujących swą działalność „nie jako powołanie, lecz zawód dający widoki na przyszłość, dobry dochód i prawo do emerytury”⁹. Zarzuca im skłonność do ulegania masom, działania obliczone na efekt (budzące poklask), oportunist, reżyserowanie nastrojów społecznych, przebiegłość, kłamstwo, szantaż, a także sztydzenie z parlamentu. Wywody podsumowuje bardzo mocną tezą: „Z beztroską żywotnością działają w imieniu wolności przeciw warunkom wolności”¹⁰.

Stwierdzenie to bywa aktualne i w naszych obecnych, polskich warunkach. Politycy i samorządowcy starają się zawładnąć przestrzenią publiczną, zmonopolizować ją w celu wyciągnięcia dla siebie, lub rzadziej swojego ugrupowania, wymiernych korzyści. Za wszelką cenę, nawet zmiany partii, a co za tym idzie światopoglądu, walczą o reelekcję. W ostateczności gotowi są do zniesławiania swoich byłych przywódców i kolegów. Oburzają się na styl ich działania, który, kiedy byli ich pupilami, wcale im nie przeszkadzał. Cel bycia wybranym, doczekania emerytury jako poseł czy burmistrz, uświęca ich zdaniem wszelkie środki. Na oficjalnych stronach Sejmu z rozbrajającą szczerością w rubryce zawód wpisują „parlamentarzystą”. Samorządowcy po wygranych wyborach zmieniają urzędników na kierowniczych stanowiskach zgodnie z partyjnym kluczem, uzasadniając to potrzebą zrozumienia i akceptacji dla programu ugrupowania, które wygrało, nawet jeśli to zwycięstwo jest w danym mieście czy gminie minimalne. Odwołują się do lojalności, ta jednak, rzecz to charakterystyczna, nie dotyczy wyborców, lecz kolegów partyjnych, których potocznie określa się kolesiami. Termin ten doskonale oddaje klimat relacji interpersonalnych opartych przede wszystkim na wzajemnej, doraźnej korzyści. Samorządowcy zbyt często dysponują majątkiem gminy, miasta, powiatu jak własnym, a nie powierzonym w zarządzanie. Fakt ten najpełniej odzwierciedla język ulicy, a bywa że również prasy lokalnej, w którym

⁹ Idem, *Filozofia egzystencji...*, s. 443.

¹⁰ *Ibidem*, s. 442.

Bibliografia

- Ajdukiewicz K., *Język i poznanie*, t. 1, Warszawa 1985.
- Ajdukiewicz K., *O sprawiedliwości*, [w:] *O wartościach, normach i problemach moralnych*, wybór i oprac. M. Środa, Warszawa 1994.
- Aleksandrowicz J., *Sumienie ekologiczne*, Warszawa 1988.
- Andrukowicz W., *Sprawiedliwa ocena. Mit czy rzeczywistość*, „Edukacja” (Warszawa) 1995, nr 4.
- Arendt H., *Między czasem minionym a przyszłym*, tłum. M. Godyń, W. Madej, Warszawa 1994.
- Arlukowicz B., *List do przyjaciół lekarzy*, [online] www.dlapacjenta.mz.gov.pl.
- Arystoteles, *Dzieła wszystkie*, t. 5, tłum. D. Gromska, L. Regner, W. Wróblewski, Warszawa 1996.
- Arystoteles, *Etyka Nikomachejska*, tłum. D. Gromska, Warszawa 1956.
- Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa 2006.
- Balicki W., *Moim atutem jest doświadczenie. Rozmowa z Pawłem Machnickim*, „Sedno” (Myślenice) 2015, nr 4 (89).
- Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2003.
- Bocheński J. M., *Dzieła zebrane*, t. 5: *Etyka*, Kraków 1995.
- Bocheński J. M., *Podręcznik mądrości tego świata*, Kraków 1992.
- Burnett F. H., *Mala księżniczka*, tłum. W. Komarnicka, Wrocław 2004.
- Camus A., *Eseje*, tłum. J. Guze, Warszawa 1974.
- Chodyra M., *Trudny żywot kobiety pracującej*, rozm. przepr. A. Kublik, „Gazeta Wyborcza” (Warszawa) 2015, nr 55.
- Chudy W., *Kłamcy profesjonalni? Praca dyplomaty i szpiega w ujęciu etyki*, Tychy 2004.
- Cyceron, *O cnotach*, [w:] idem, *Pisma filozoficzne*, t. 2, tłum. W. Kornatowski, Warszawa 1960.
- Cyceron, *O naturze bogów*, [w:] idem, *Pisma filozoficzne*, t. 1, tłum. W. Kornatowski, Warszawa 1960.

- Czeżowski T., *Czy łatwiej teraz kłamać niż dawniej?*, [w:] idem, *Pisma z etyki i teorii wartości*, red. P. J. Smoczyński, Warszawa 1989.
- Czeżowski T., *O uniwersytecie i studiach uniwersyteckich*, Toruń 1946.
- Dąbrowska M., *Szkice o Conradzie*, Warszawa 1959.
- Dylus A., *Globalizacja. Refleksje etyczne*, Wrocław 2005.
- Dziubka K., Szlachta B., Nijakowski L. M., *Idee i ideologie we współczesnym świecie*, Warszawa 2008.
- Etyka w teorii i praktyce. Antologia tekstów*, oprac. Z. Kalita, Wrocław 2001.
- Filek J., *Filozofia jako etyka*, „Etyka” (Warszawa) 1997, nr 30.
- Fiut J. St., *Ecoetyki. Kierunki rozwoju aksjologii współczesnej przyjaznej środowisku*, Kraków 1999.
- Fromm E., *Ucieczka od wolności*, tłum. O. i A. Ziemilscy, Warszawa 2005.
- Gadacz T., *Odpowiedzialność i sprawiedliwość. O naturze relacji społecznych w filozofii Levinasa*, [w:] *O odpowiedzialności. Moralny wymiar odpowiedzialności w życiu publicznym*, red. J. Pawlica, Kraków 1993.
- Gadacz T., *Żyjemy w kłamstwie totalnym*, rozm. przepr. Ł. Długowski, „Gazeta Wyborcza” (Warszawa) 2015, nr 25.
- Hartman J., *Powstań, uniwersytecie!*, „Gazeta Wyborcza” (Warszawa) 2014, nr 189.
- Heidegger M., Jaspers K., *Korespondencja 1920-1963*, tłum. C. Wodziński, M. Łukasiewicz, J. M. Spychała, Toruń 2000.
- Hołówka J., *Etyka w działaniu*, Warszawa 2001.
- Hołówka J., *Problemy etyczne w literaturze pięknej*, Warszawa 1994.
- Huelle P., *Mercedes-Benz. Z listów do Hrabala*, Kraków 2002.
- Hugo-Bader J., *Długi film o miłości. Powrót na Broad Peak*, Kraków 2014.
- Jadczak R., *Czy zmierzch etyki? (Kilka uwag o kondycji etyki końca wieku)*, [w:] *Spór o etykę. Materiały X Jagiellońskiego Sympozjum Etycznego*, red. J. Pawlica, Kraków 1998.
- Jan Paweł II, *Redemptor hominis. Tekst i komentarze*, Lublin 1982.
- Jaroń D., *Prof. Janusz Skalski: Nie jesteśmy cudotwórcami*, 9 I 2015, [online] <http://fakty.interia.pl/tylko-u-nas/news-prof-janusz-skalski-nie-jestesmy-cudotworcami,nId,1585447>.
- Jaspers K., *Die geistige Situation der Zeit*, Berlin 1947.
- Jaspers K., *Filozofia egzystencji. Wybór pism*, tłum. D. Lachowska, A. Wołkowicz, Warszawa 1990.
- Jaspers K., *Rechenschaft und Ausblick. Reden und Aufsätze*, Monachium 1958.
- Józko M., *Spółczesność obywatelskie w małym mieście*, „Kultura i Społeczeństwo” (Warszawa) R. 46, 2002, nr 3.
- Karta Etyczna Mediów*.

The trouble with values

Essays in the ethics of social life

The book consists of ten articles which include: *Karl Jaspers about the disease of democracy*; *The freedom of the individual and his or her membership in political and social organisations*; *The role of falsehood in the election campaign*; *The concept of quotas and the concept of equality and justice (an attempt at justification of the quota system)*; *Goodness as an object of conflict*; *The ethical aspects of the ecological policy*; *The vision of the university (on the basis of the statements made by the representatives of the Lviv-Warsaw school) in the modern realia*; *About the educational falsehood*; *About the role of justice in the educational process*; *Honourable or worthy citizens?*

The publication familiarises the reader with the problems of ethics in the practical context, for the ethical theories which are presented therein are referred to reality and not only to the mutual relations between these theories. Inspiration for the articles is furnished both by the literature of the subject as well as the statements of the classics (Aristotle, Locke) and the diagnoses of scholars of such stature as Jaspers, Fromm, Arendt and Kołakowski. The book includes the opinions of writers, researchers, especially of the historians of ideas, statements of journalists and the representatives of local governments. However, special emphasis is put on the in-depth scrutiny from the perspective which is furnished by living in the province and by the engagement in social activities. After Karl Jaspers's manner the policy that is presented is treated within the framework of the ethics of responsibility and vocation, and not only of efficiency, which is prone to accept falsehood and private interests.

The author is a voluntary service worker of Poland-wide public benefit organisations, a member of the editorial board of the local social and cultural periodical “Sedno”, a collaborator of the ecological periodical “Dziki Życie” which is available all across Poland and an initiator of the Uniwersytet Trzeciego Wieku in Myślenice. She actively participated in the election campaigns in her district (powiat) in 1998, 2010 and 2014.

Thum. Artur Zwolski

Antonina Sebesta – doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii (Uniwersytet Jagielloński), adiunkt w Katedrze Etyki na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Jej zainteresowania naukowe to: filozofia życia, filozofia polska XX wieku, etyka stosowana. Autorka między innymi monografii *Etyka i ethos „ludzi gór”*. Uprawia poezję i publicystykę, jest członkiem Związku Literatów Polskich.

(...) książka – i jest to jej niewątpliwa zaleta – pokazuje wielkich filozofów etyki jako społecznie zaangażowanych obywateli, a nie odwróconych od życia samotników. Pozwala to czytelnikowi zapoznać się z bardziej praktycznym wymiarem etyki, uprzytomnia, że łatwiej obmyślić dobrą teorię etyczną, aniżeli wprowadzić ją w praktykę społeczną determinowaną przez interesy, kłamstwa, manipulacje. *Kłopot z wartościami. Szkice z etyki życia społecznego* pozytywnie odróżniają się od podobnych pozycji przede wszystkim tym, że pokazują demokrację w działaniu, i to w jej najbardziej konkretnym, by tak rzec, prowincjonalnym wymiarze. Autorka korzysta bowiem często z własnych doświadczeń.

Dr hab. Piotr Bartuła

www.akademicka.pl

ISBN 978-83-7638-675-1

